

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ ПАРЕМІЙНОГО ТЕКСТУ

Статтю присвячено прислів'ям чеської мови як культурно-знаковим феноменам. Пропонується визначення поняття прислів'я з позицій лінгвокультурології. Досліджується сутність прислів'їв як прецедентних висловлювань, пов'язаних зі стереотипними ситуаціями, їх структурні різновиди в письмових та усних текстах, способи й мета актуалізації в комунікативних практиках. Матеріалом для аналізу стали бази даних Чеського національного корпусу (ČNK).

Ключові слова: чеська мова, прислів'я, лінгвокультурологія, прецедентність, прагматика, конотація.

Ядро паремійного фонду мови становлять прислів'я і приказки. Не вдаючись до докладного аналізу еволюції семантики терміна «паремія», зазначимо, що об'єктом нашого дослідження є чеські прислів'я як феномени лінгвокультурології. З позицій лінгвокультурології ми пропонуємо таке визначення прислів'я: це вербалізована нашою свідомістю складна згорнена прагматично і конотативно маркована семантична структура, що є сукупністю індивідуальних і соціальних, універсальних і національних культурно-детермінованих знань і креативних уявлень про об'єктивну дійсність.

Образне позначення прислів'я як міні-тексту дозволяє нам розглядати його як динамічну комунікативну одиницю найвищого рівня. Орієнтація тексту на комунікативний процес передбачає, власне, дослідження функціонального й прагматичного аспектів, які взаємно розвивають і доповнюють один одного. У межах функціонально-прагматичного аналізу нас цікавитиме питання структурних різновидів чеських прислів'їв у текстах, способи і мета (авторські інтенції) їх актуалізації в «дискурсивних практиках» (термін В. М. Телія).

Проблема аналізу функціонального навантаження прислів'їв у тексті зосереджена навколо понять інтертекстуальності й прецедентності.

Ми живемо в суто прецедентному світі, будь-яке слово — це вже цитата. Наша мова, занурена в дійсність, перебуває в діалогічних зв'язках з минулим і сьогоднішнім, «заглядає» в майбутнє. Наша мова прецедентна. У певному розумінні ми всі говоримо фразами вже раніше сказаних, раніше створених текстів. «Уся наша мовна діяльність, — зазначає Б. М. Гаспаров, — і усні висловлювання вголос, і мовлення, яке ми сприймаємо, — пронизана блоками-цитатами з попереднього мовного досвіду»¹. Подібні блоки автор назвав «комунікативними фрагментами». У працях інших учених зустрічаються поняття «текстові ремінісценції» (А. Є. Супрун), «(прецедентні) текстові ремінісценції» (Ю. Є. Прохоров), «прецедентні тексти» (Ю. М. Караулов, Г. Г. Слишкін), «прецедентні фе-

¹ Гаспаров Б. М. Язык, память, образ // Лингвистика языкового существования. — М., 1996. — С. 119.

номени» (В. В. Красних, Д. Б. Гудков, Ю. О. Сорокін), «прецедентні вирази» (В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова), «інтертекстеми» (В. М. Мокієнко, К. П. Сидоренко, Й. Млацек, П. Дюрчо). Чи можна вважати перераховані поняття явищами одного порядку? Звернімося до їх визначень.

Поняття прецедентного тексту, як відомо, було запропоноване Ю. М. Карауловим. Це тексти «1) значущі для того чи іншого індивіда в пізнавальному й емоційному відношенні, 2) що мають «надіндивідуальний» характер, тобто добре відомі оточенню цього індивіда, включаючи його попередників і сучасників, і, нарешті, такі, 3) звернення до яких повторюються неодноразово в дискурсі цього індивіда»².

Термін «інтертекстуальність», введений, як прийнято вважати, Ю. Кристевою, і пов'язаний з концепцією діалогізму М. М. Бахтіна («Розуміння завжди якоюсь мірою є діалогічним»), має різні дефініції. Наведемо одну з останніх: «інтертекстема — це одиниця інтертексту, функціонально зорієнтована міжтекстово, представник прототексту, міжрівневий реляційний (співвідносний) сегмент змістової структури тексту <...>, втягнений у міжтекстові зв'язки»³. Категоріальною ознакою інтертекстеми є: «1) паспортизація конкретним текстуальним джерелом; 2) стереотипізованість і відтворюваність у готовому вигляді (що не виключає активної варіативності); 3) здатність слугувати структурними елементами тексту (чи його фрагментів), маркуючи його семіотично (на рівні концептів та символів) чи стилістично»⁴. У загальному розумінні інтертекстуальність визначається як використання «текстів усередині текстів».

Отже, як би не розрізнялися термінологічні позначення «тексту в тексті», категоріальні ознаки понять інтертекстуальності й прецедентності в цілому близькі за значенням. Їхня природа полягає у здатності відсилати реципієнта до інших текстів — авторських чи фольклорних — і визначається такими релевантними ознаками, як повторюваність, пізнавальність, авторитетність, асоціативність, емоційна маркованість і оцінність.

Разом з тим певні нюанси щодо інтертекстуальності й прецедентності, як нам здається, існують. Відмінність виникає на рівні функціонування цих феноменів у дискурсі і пов'язана з поняттями стандартності, стереотипності.

Сучасні напрями лінгвістичних досліджень прецедентності формуються навколо трьох основних проблем: джерела «чужого тексту», способу його «включення» в інший авторський текст і його функцій.

Проблема джерела, на відміну від інших прецедентних феноменів, для прислів'я є зрозумілою — це, за В. І. Далем, вистраждана цілими поколіннями народна емпірична мудрість, що відбиває моральні засади, культуру і ціннісні орієнтири суспільства. Перед нами стоїть завдання з'ясування функцій прислів'їв, які надають їм статусу прецедентності. Матеріалом для нашого дослідження послужили дані письмового й усного різновидів чеської мови Чеського національного корпусу (ČNK) — SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, ORAL2006 (<http://ucnk.ff.cuni.cz>).

Прислів'я ідеально відповідає параметрам прецедентності. Головний критерій прецедентності прислів'я — наявність / відсутність прецедентності у вузькому розумінні цього терміна. Нагадаємо, що прецедентом (від лат. *praecedentis*) називається випадок або подія, що були в минулому і служать прикладом чи підставою для аналогічних дій у майбутньому⁵. Отже, прецедентність прислів'я за-

² Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — М., 1987. — С. 216.

³ Сидоренко К. От крылатого слова к интертексте (межуровневая проекция) // Грани слова : Сб. науч. статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. — М., 2005. — С. 143.

⁴ Мокиенко В. М. Крылатые слова как лингвистическое явление и как объект обучения РКИ // Русское слово в мировой культуре : X Конгресс МАПРЯЛ. — СПб., 2003. — С. 81.

⁵ Словник іншомовних слів / Укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкарупа. — К., 2000. — С. 430.

безпечується прецедентністю випадку чи прецедентністю ситуації. Ще В. І. Даль, визначаючи сутність прислів'я, підкреслював цю властивість: «Прислів'я — на-тяк, застосовний до діла, зрозумілий і прийнятий усіма»⁶. Г. Л. Пермяков наз-вав прислів'я і приказки знаками ситуацій: «Прислів'я і приказки незалежно від їхнього мовного матеріалу являють собою образні варіанти певних типових си-туацій, а ці типові ситуації стосовно конкретних прислів'їв і приказок є інва-ріантами»⁷. Спираючись на авторитетність, прислів'я служать додатковим ар-гументом, що актуалізує зміст, відтворюваний у комунікативній ситуації. Тому важко погодитися з думкою Д. Б. Гудкова в тому, що «прецеденти (і в широко-му, і у вузькому розумінні) дозволяють “сховатися” за “чуже” слово, “чужу” мо-ву, відмовляючись від своєї»⁸.

Прислів'я мають великий прецедентний потенціал. Серед способів апеляцій до них у тексті можна виділити пряме цитування й трансформацію.

У випадку прямого цитування прислів'я виступає як кліше — семантично цілісний стандартний зворот, що відтворюється в мові без істотних змін. Циту-вання дозволяє максимально зберегти всі семантичні нюанси прислів'я як про-тотексту, а самі прислів'я сприяють «прочитуванню» пов'язаних з типовою си-туацією конотацій. Наприклад: (1) «Škodolibě jsem mu připomněla známé pravdy jako *Komu se nelení, tomu se zelení, Bez práce nejsou koláče, Kdo nepracuje, ať nejlí a Mladí ležáci, starí žebráci, jež jsem shrnula do jednoduchého souvětí: “Kolega pracoval, kolega byl odměněn”*» [SYN2000]; (2) «Není to vlastně ani slogan, je to přísloví. Ano, přísloví, protože se říká přísloví lidu českého a ne slogany lidu českého. Tak tedy přísloví, které mám na mysli, zní : *mluviti stříbro, mlčeti zlato*» [SYN2000]; (3) «Václav Klaus ví, ale nepoví, jak bude hlasovat. Zná cenu pořekadla “*mluviti stříbro, mlčeti zlato*”» [SYN2005].

Експресивне забарвлення текстів, що містять те саме прислів'я, відріз-няється різним ступенем насиченості, пор.: (4) «Hleděla jsem do zdi a myslela na přísloví: *ve dvou se to lépe táhne, kvapné ženění, dlouhé zelení, mluviti stříbro, mlčeti zlato*, lidové moudrosti, které mi nikdy v ničem nepomohly. U snídaně si mě nevšímal a ostatních taky ne, hrbil se nad talířem a odpovídal na půl úst» [SYN2005].

У прикладі (4) йдеться про таку ситуацію S, коли мовець X і адресат Y пере-бувають в одному місці L. Мовець X хоче сказати про відсутність взаєморозу-міння між ним і Y (за вдалим збігом, це підтверджують наведені в тексті сино-німічні прислів'я). Таким чином, типова ситуація «взаємного нерозуміння» маркується прислів'ям *mluviti stříbro, mlčeti zlato* «слово — срібло, мовчання — золото». Іншими словами, прецедентність прислів'я *mluviti stříbro, mlčeti zlato* полягає в тому, що воно передбачає певний еталон чи стереотип поведінки, який можна подати у вигляді логічного ланцюжка: між X і Y немає взаєморозумін-ня → немає словесного контакту → вони мовчать, звідси алгоритм оцінки ситуа-ції: *mluviti stříbro, mlčeti zlato*. Це прислів'я художньо інтерпретує ситуацію S і в цілому може кваліфікуватися як прецедентне для подібних ситуацій.

Про статус прецедентності прислів'я свідчать різноманітні семантичні транс-формації його структури. Прислів'я відтворює фрагмент мовної свідомості. Якщо автор свідомо руйнує старий сюжет прислів'я, то цим він хоче виразити іншу іс-тину, яку вважає актуальною в сучасному суспільстві. Виникає вираз з новим міні-сюжетом, зрозумілий за умови, якщо адресат знає старий. Так, висловлення

⁶ Даль В. И. Напутное // Пословицы русского народа.— СПб. ; М., 1879.— Т. 1.— С. XXX.

⁷ Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки : Заметки по общ. теории клише.— М., 1970.— С. 20.

⁸ Гудков Д. Б. Для чего мы говорим? : К пробл. ритуала и прецедента в коммуникации // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей.— М., 1997.— Вып. 2.— С. 38.

Kdo jinému jámu kopá, dál doskáče [SYN2000] виникло шляхом контамінації двох прислів'їв: *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá* (укр. *Не рий яму іншому, бо сам до неї впадеи*) та *Ranní ptáče dál doskáče* (укр. *Хто рано встає, тому Бог дає*). Перше прислів'я реалізує сему «покарання» — «за нечесні вчинки людина буде покарана», друге — сему «успіх» — «працьовита людина багато досягне». Новий вираз моделює нову філософію, яка не обов'язково індивідом схвалюється, це може бути й іронічна оцінка, — «шлях до досягнення власного успіху лежить через перешкоджання діям іншої особи». Таким чином, свідомо модифікація тієї мовної форми, у якій прислів'я зберігається в пам'яті носія культури, виконує певні комунікативні завдання: сигналізує про те, наскільки «класична» семантика прислів'я відбиває соціокультурні стереотипи і норми, життєву ідеологію індивіда. У цьому випадку в тексті з'являються «метаоператори» у ролі «експлікаторів актуальних (текстових) значень»⁹, сигналів сучасного трактування прислів'їв і їхньої прагматичної спрямованості. Лексичними й предикативними метаоператорами виступають дієслова *nevěřit* «не вірити», *neplatit* «бути недійсним», *nepomoc* «не допомогти», *staré nesmysly* «стара нісенітниця», *jejich platnost vyprchává nenávratně* «іхнє значення (прислів'їв) відживає безповоротно», *vyvrácená pravda* «спростована правда», *pravidlem se stává* «правилом стає» (на противагу тому, яку оцінку передавало загальновідоме прислів'я). Наприклад: (5) «*Některá pořekadla či přísloví jsou dosti za vlasy přitažená. Ba zdá se, že s postupem času jejich platnost vyprchává stejně nenávratně jako bublinky... z sektu. Třeba že lež má krátké nohy... Co obstálo před sto lety, dnes už se nedá brát za bernou minci. Lidi lžou, jako když tiskne, a nic se neděje. Stačí si jen poslechnout některé z politiků*» [SYN2006PUB]; (6) «*Podíváte se a je vám hned jasné: "Lže, až se hory zelenají!" Že "slovo dělá muže", to je dávno a mnohokrát vyvrácená pravda z předminulého tisíciletí*» [SYN2005]; (7) «*Zásada našich babiček "sedávej panenka v koutě, budeš-li hodná, najdou tě" už dávno neplatí*» [SYN2006PUB]; (8) «*Přísloví, kterému nevěřím. Bez práce nejsou koláče. Už několik let nepracuji a koláče mám stále a dost*» (Mladá fronta dnes, 16.10.1999); (9) «*A už vůbec neříkejte dětem ty staré nesmysly, že kdo lže, ten krade, do pekla se hrabe. Mějte pořád na mysli, že lež je přirozená a do pekla se hrabe ten, kdo pravdu říká*» [SYN2006PUB]; (10) «*Pravidlem se stává, že nikoliv s poctivostí, ale se lží nejdále dojdeš*» [SYN2006PUB]; (11) «*...pocit marnosti a pocit, že s poctivostí se dojde nejvýše do chudoby*» [SYN2006PUB]; (12) «*Což se u nás odjakživa neříkalo, že "kdo maže, ten jede"? K čemuž za totality přibýlo ono pověstné "kdo nekrade, okrádá rodinu" »* [SYN2000].

Отже, зміна конотації прислів'я чи нормативної ситуації його вживання, як правило, відбиває зрушення щодо ціннісних орієнтирів суспільства, тенденцію до негативних проявів психології сучасної людини, виникнення у неї альтернативних поглядів або пріоритетів (див. приклади 5–12). Сучасний коментар до прислів'їв у більшості випадків полягає в їхній іронічній оцінці як істин позаминулого століття. Варіанти подібних неологічних утворень практично безмежні, вони змінюються залежно від інтенцій, комунікативно-прагматичних настанов мовців.

Прецедентність прислів'їв пов'язана з явищем алюзії (лат. *allusio* «жарт, натяк»). Так, прикладом блискучої алюзивної конструкції є «Балада прислів'їв» французького поета Франсуа Війона, перекладена чеською мовою. Елементами цієї конструкції є алюзії, побудовані таким чином, що виявляються вузловими для всієї семантико-композиційної структури балади. Функція алюзій у даному випадку — створити гру слів, «стиснути» вихідне прислів'я, не змінивши при цьому його системного значення. Нижче наводимо уривок з цієї балади. З метою

⁹ Хлебда В. Метаоператоры в тексте и их основные функции // Слово во времени и пространстве : К 60-летию проф. В. М. Мокиенко. — СПб., 2000. — С. 427.

визначення тексту-прототипу в правому стовпчику подаємо прислів'я в їхньому класичному звучанні.

François Villon «Balada přísloví»

Tak lehneš, jak si usteleš,
tak s džbánem chodíš, až máš střepy,
tak vybíráš, až přebereš,
tak sklídí kdo, jak uměl seti,
tak Boha ctí, až církev světi,
tak vtipkuje, až smích ho přejde,
tak kope hrob, až sám v něm dřepí,
tak d'ábla zveš, až k tobě vejde.

Tak řečníš, až se mluvkou zveš,
tak člověk ctný, jak šat má lepší,
tak mnoho jíš, že dávat chceš,
tak jak dva rvou se, výská třetí,
tak dobře maž, jak chtěl bys jeti,
tak váháš, až ti kolo nejde,
tak špatný jsi, jak praví klepy,
tak d'ábla zveš, až k tobě vejde.

Tak hřeješ kov, až přehřeješ,
tak kuješ ho, až se ti štěpí,
tak slibuješ, až chybuješ,
tak voláš v les, jak ozve se ti,
tak pěkně pěj, až ptáček sletí,
tak z myslí vše jak z očí sejde,
tak hráš si s blátem, až se lepí,
tak d'ábla zveš, až k tobě vejde.

Jak si usteleš, tak si lehneš.
Tak dlouho džbán do studně chodí, až se roztluče.
Kdo vybírá, přebere.
Co zasiješ, to sklídíš // Kdo nezaseje, ten nesklídí.
Jak ty Bohu, tak Bůh tobě.
Kdo se směje naposledy, ten se směje nejlépe.
Kdo jinému jámu kopá, sam do ní padá.
Kdo hodně kleje, ďábel se směje.

Kdo mnoho mluví, málo udělá.
Jaký oděv, taková čest.
Kdo je v jídle hltavý, ten si škodí na zdraví.
Když se dva perou, třetí se směje.
Kdo maže, ten jede.
Kdo váhá, prohrává // Kdo zaváhá, nežere.
Lidské sůdy často blůdy.
Kdo hodně kleje, ďábel se směje.

Čeho je moc, toho je příliš.
Kuj železo, dokud je žhavé.
Sliby — chyby.
Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.
Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají/ pískaří.
Sejde z očí, sejde z myslí.
Kdo se blátem umývá, zamaže se.
Kdo hodně kleje, ďábel se směje.

Виникає питання, чому мовна гра в системі всіх мовних одиниць відбувається передусім з прислів'ями? Адже це явище, як переконливо довели словники Х. Вальтера і В. М. Мокієнка¹⁰, є надзвичайно актуальним. Одна з причин, очевидно, полягає в тому, що людина за своєю природою є творцем, вона справді постійно творить, тому що грає.

У зв'язку з дослідженням прецедентності прислів'я актуальним є питання, чи кожне прислів'я має такий статус? Очевидно, відповідь слід шукати в рамках антиномії мови і мовлення. Якщо зважити на те, що однією з релевантних ознак прецедентності феномена є його регулярна відтворюваність у мові в готовому вигляді, то наскільки частотною повинна бути ця відтворюваність, щоб відповідати параметру прецедентності? На думку авторів «Лінгвокультурологічного словника», «відтворюваність того чи іншого прецедентного феномену може бути “потенційною”, тобто апеляції до нього можуть бути і не частотними, але вони в будь-якому випадку обов'язково зрозумілі співрозмовнику без додаткової розшифровки і коментаря (в іншому випадку це буде апеляція не до прецедентного феномену)»¹¹. На нашу думку, тут необхідні деякі уточнення. Прислів'я як прецедентні висловлювання є одиницями не мови, а мовлення. Згідно з дослідженнями Д. Біттнерової та Ф. Шиндлера¹², 5738 прислів'їв становлять сучасний пареміологічний мінімум чеської мови, з них приблизно 1469 перебу-

¹⁰ Вальтер Х., Мокієнка В. М. Антипословицы русского народа.— СПб., 2005.— 576 с.; Мокієнка В. М., Вальтер Х. Прикольный словарь (антипословицы и антиафоризмы).— СПб., 2006.— 384 с.

¹¹ Русское культурное пространство : Лингвокультурологический словарь / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных.— М., 2004.— Вып. 1.— С. 16.

¹² Bittnerova D., Schindler F. Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století.— Praha, 2002.— S. 8.

вають у пасивному фонді, тобто вони не є одиницями усної комунікації. Крім того, склад прислів'їв може з часом змінюватися. Майже 60% одиниць з паремійної збірки Фр. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích»¹³, опублікованої в середині XIX ст., були невідомі респондентам, з якими працювали Д. Бітнерова і Ф. Шиндлер.

Об'єктивну картину щодо прецедентності прислів'я може дати дослідження живого мовлення. З цією метою ми звернулися до матеріалів Чеського національного корпусу, зокрема до трьох баз даних усного мовлення: Празького мовного корпусу (РМК), мовного корпусу в Брно (ВМК) і ORAL2006, що містить розмовну чеську мову всіх діалектних областей Чехії.

Передусім коротко схарактеризуємо зазначені корпуси. Бренський мовленнєвий корпус (ВМК) являє собою магнітофонні записи автентичного тематично неспеціалізованого усного мовлення міста Брно. У запису брали участь 294 мовці протягом 1994–1999 років. Особливість цих записів полягає в тому, що частина з них є формальними, а частина — неформальними. Празький мовний корпус (РМК) є першим корпусом розмовної чеської мови Праги і прилеглих до неї територій. Переважно це зразки тематично неспеціалізованої народно-розмовної мови (obecná čeština). Загальна кількість одиниць висловлювань (суцільного мовлення) — 15710, що складаються з 674992 слів. Мовний корпус ORAL2006 є третім корпусом живого мовлення в рамках проекту Чеського національного корпусу (ČNK). Він складається з магнітофонних записів неформального спілкування, тобто інформанти були добре знайомі один з одним. Корпус містить майже 112 годин усного мовлення, що становить 1 млн 798 тис. слів 754 мовців. Автори цього корпусу виділяють область проживання мовця в дитинстві з огляду на те, що в цей період формується основа мовного узусу індивіда. Результати аналізу із залученням даних усіх трьох корпусів ми подаємо нижче в таблиці. Умовні скорочення: Ч — чоловік, Ж — жінка, М — вік 20–35 років, С — старші 35 років, освіта: Ш — початкова, середня загальноосвітня і професійно-технічна школа, ВШ — вища і незакінчена вища.

кількість прислів'їв	стать		вік		освіта	
	Ч	Ж	М	С	Ш	ВШ
53	19	34	21	32	33	20

Перший етап дослідження функціонування чеських прислів'їв у живому мовленні, анкетною базою для якого послужили матеріали словника Д. Бітнерової й Ф. Шиндлера, дозволяє зробити такі висновки. У сучасній усній комунікації чехи не так активно звертаються до прислів'їв, як у письмовій. Кількість апеляцій виявилася не такою великою, як можна було б очікувати, — 53 з 493 запитів. Матеріал свідчить, що жінки майже вдвічі частіше, ніж чоловіки, спираються в своїх аргументах на «мудрість віків», причому ця тенденція є характернішою для осіб старшого віку. Це може свідчити, зокрема, про те, що набутий життєвий досвід логічно кореспондується зі світоглядними інваріантами культури, що їх вербалізують паремійні одиниці. Звідси введення в мовлення метаоператорів *řikaly babičky* «говорили бабусі»; *kdysi se říkávalo* «колись казали»; *držet se přísloví* «дотримуватися прислів'я», *tvrdí lidová moudrost* «стверджує народна мудрість»; *stále platí, že* «все ще є справедливим твердження, що»; *je pravda, že* «правда, що»; *platí pravidlo* «діє правило»; *toto přísloví snad každý zná* «це прислів'я, напевно, кожен знає»; *víme to všichni* «ми знаємо це всі» і под. Лексичними метаоператорами виступають дієслова *řikat* «говорити», *platit* «бу-

¹³ Čelakovský F. L. Mudrosloví národu slovanského ve příslovích.— Praha, 1949.— 922 s.

ти дійсним», *tvrdit* «стверджувати», *znít* «звучати»; іменники *ponaučení* «повчання, наука», *poučka* «настанова», *system* «система», *pravidlo* «правило», *heslo* «гасло», *princíp* «принцип», *rčení* «усталений вираз», *moudrost* «мудрість» у сполученні з прикметниками *starý* «старий», *moudrý* «мудрий», *otcův* «батьківський», *známý* «відомий», *lidový* «народний», *oblíbený* «улюблений», *podobný* «схожий», *univerzální* «універсальний» та ін. На відміну від письмових текстів, в усній комунікації прикладів переосмислення і навмисної трансформації класичних значень прислів'їв ми не виявили. Можливо, це є наслідком дії фактора спонтанності мовлення, коли в пам'яті мовця за аналогією до ситуації спливають готові кліше. Наведемо деякі приклади із збереженням усіх лексико-граматичних особливостей усного дискурсу: «*přísloví kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*, jo , který platí, u nás to víme století a prostě platí to, vím spousta příběhů že to tak je» (PMK); «*tak nikde vám nepadají pečený holubi do pusy*, jak se říkalo, to přísloví je pravdivé» (PMK); «*jak je to heslo, ne přísloví? když se bída tlačí dveřma, láska vodchází voknem*» (PMK); «*že je to s ní takle, vid', vypadá, jak se říká, kdo chce kam, potozme mu tam*» (ORAL2006); «*teda, jeden eee za de... deset, nebo jak se to říká, jeden za dvacet a druhej bez dvou za vosumnáct*» (ORAL2006) та ін.

Соціальний факт «освіта» вплинув на усне знання прислів'їв таким чином, що показник їх використання респондентами з середньою освітою вищий, ніж у респондентів з вищою освітою. Це підтверджує думку, висловлену ще В. І. Далем, про сферу побутування прислів'їв: «Що за прислів'ями й приказками треба йти в народ, з цим ніхто сперечатися не буде; в освіченому суспільстві прислів'я немає. <...> Готових прислів'їв вищий світ не приймає, тому що це картини чужого йому побуту, та й не його це мова; а своїх не вигадує, можливо, із звичливості й світської гречності: *пословица колет не в бровь, а прямо в глаз*»¹⁴.

Таким чином, можемо зробити попередні висновки щодо лінгвокультурологічних чинників прецедентності чеського паремійного тексту. Сутність прислів'я як прецедентного висловлювання полягає у його співвіднесеності зі стереотипною ситуацією, високій мірі прагматичності й авторитетності. Чим типізованішою є життєва ситуація, вербалізована паремією, тим вище її «прецедентна частотність». Конотація прислів'їв у дискурсі «народжує» саме емоційну домінанту (термін Ш. Баллі)¹⁵. У цьому полягає їх найважливіший функціональний зміст. Як культурно-знакові феномени, прислів'я відтворюють фрагмент мовної свідомості або виступають основою для її сучасних модифікацій та імпліцитно нав'язують індивіду концептуальну систему цінностей.

L. I. DANYLENKO

LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF PROVERBIAL PRECEDENTS IN TEXTS

Article dwells on the Czech language proverbs as semiotic and cultural phenomena. Definition of notion «proverb» from the viewpoint of linguistic culture study is suggested. The sense of proverbs as statements connected with stereotype situations, their structural types in written and oral texts, ways and objectives of actualization in communication is researched. Czech National Corpus (ČNK) came as a database of material for analysis.

Keywords: Czech language, proverb, linguistic culture study, precedent, pragmatic, pragmatics, connotation.

¹⁴ Даль В. И. Знач. праця.— С. XI.

¹⁵ Русское культурное пространство...— С. 38.